2026-yil
7-son

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
7-son

UDK: 343.72:004.056

Aripov Shuxrat Tohir o‘g‘li,
mustaqil izlanuvchi

KIBERJINOYATCHILIKKA QARSHI KURASHNING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning zamonaviy ilmiy-nazariy konsepsiyalari tahlil qilinadi. Kiberjinoyatchilikning transmilliy, tarmoqli va tez o‘zgaruvchan xususiyati asoslanib, unga qarshi kurashishda huquqiy, kriminologik, texnologik, viktimologik va institutsional yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarurati yoritiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt, raqamli kriminalistika, xavfni prognozlash hamda raqamli savodxonlikning kiberjinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashishdagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot yakunida kiberjinoyatchilikka qarshi kurash tizimi inson huquqlari, qonuniylik va shaxsga doir ma’lumotlar daxlsizligini ta’minlash tamoyillari bilan muvozanatda rivojlantirilishi lozimligi to‘g‘risida xulosa qilinadi.

Kalit so‘zlar: kiberjinoyatchilik, kiberxavfsizlik, raqamli kriminalistika, sun’iy intellekt, kiberhujum, raqamli dalil, viktimologik profilaktika, axborot xavfsizligi, transmilliy jinoyatchilik, huquqiy tartibga solish.

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ ИХ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье анализируются современные концепции противодействия киберпреступности. Обосновывается необходимость сочетания правового, криминологического, технологического, виктимологического и институционального подходов. Особое внимание уделяется искусственному интеллекту, цифровой криминалистике, прогнозированию рисков и цифровой грамотности. Делается вывод о необходимости баланса между эффективностью, законностью, правами человека и защитой персональных данных.

Ключевые слова: киберпреступность, кибербезопасность, цифровая криминалистика, искусственный интеллект, кибератака, цифровые доказательства, виктимологическая профилактика, информационная безопасность, транснациональная преступность, правовое регулирование.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
7-son

MODERN CONCEPTS OF CYBERCRIME COUNTERACTION AND THEIR DEVELOPMENT TRENDS

Abstract. The article analyses modern concepts of combating cybercrime. It highlights the need to combine legal, criminological, technological, victimological and institutional approaches. Particular attention is paid to artificial intelligence, digital forensics, risk forecasting and digital literacy. The author concludes that cybercrime prevention should balance efficiency, legality, human rights and personal data protection.

Keywords: cybercrime, cybersecurity, digital forensics, artificial intelligence, cyberattack, digital evidence, victimological prevention, information security, transnational crime, legal regulation.

Kirish. Raqamli texnologiyalarning davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, ta'lim, moliya, sog'liqni saqlash hamda kundalik ijtimoiy munosabatlar sohalariga jadal kirib borishi jamiyat taraqqiyoti uchun keng imkoniyatlar yaratish bilan birga, jinoyatchilikning yangi shakllari va usullarining yuzaga kelishiga ham sabab bo'lmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ma'lumot almashish tezligi oshdi, elektron xizmatlardan foydalanish ko'lami kengaydi va raqamli infratuzilma zamonaviy hayotning ajralmas qismiga aylandi. Shu bilan birga, mazkur jarayon kiberjinoyatchilar uchun ham yangi imkoniyatlarni yaratib, jinoyat sodir etishning masofaviy, anonim va avtomatlashtirilgan usullarining keng tarqalishiga olib kelmoqda.

Ilgari muayyan hudud, moddiy obyekt yoki bevosita jismoniy ta'sir bilan bog'liq bo'lgan ko'plab jinoyatlar bugungi kunda geografik chegaralardan tashqarida, qisqa vaqt ichida va ko'p sonli shaxslar yoki tashkilotlarga nisbatan sodir etilishi mumkin. Masalan, zararli dasturlarni tarqatish, elektron to'lov tizimlariga noqonuniy aralashish, shaxsga doir ma'lumotlarni o'g'irlash, fishing hujumlari, kiberfiribgarlik va axborot tizimlariga ruxsatsiz kirish kabi harakatlar raqamli muhitning o'ziga xos xususiyatlari tufayli murakkab tus olmoqda. Bunday jinoyatlarning aniqlanishi, tergov qilinishi va oldini olinishi an'anaviy jinoyatlarga nisbatan o'ziga xos huquqiy, texnik va tashkiliy yondashuvlarni talab etadi.

Shu sababli kiberjinoyatchilikni faqat kompyuter tizimiga noqonuniy kirish yoki texnik buzilish sifatida tushunish yetarli emas. U raqamli muhitdan jinoyat quroli, jinoyat obyekti, jinoyat izlarini yashirish yoki jinoyat oqibatlarini kengaytirish vositasi sifatida foydalaniladigan murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa hisoblanadi. Kiberjinoyatchilikning o'ziga xos jihati shundaki, unda texnologik imkoniyatlar, inson omili, iqtisodiy manfaatlar, huquqiy bo'shliqlar va xalqaro munosabatlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Kiberjinoyatchilikka qarshi kurash nazariyasi va amaliyoti zamonaviy texnologiyalar taraqqiyoti bilan birgalikda doimiy ravishda rivojlanib bormoqda.

Dastlab mazkur yo‘nalishda asosiy e’tibor axborot tizimlarini texnik himoya qilish va ruxsatsiz kirishlarning oldini olishga qaratilgan bo‘lsa, bugungi kunda yondashuvlar ancha kengaygan. Hozirgi sharoitda kiberxavfsizlikni ta’minlash faqat texnik vositalar bilan cheklanmay, balki inson omili, jinoyatchilik motivatsiyasi, raqamli dalillarni yig‘ish va tahlil qilish, xalqaro hamkorlik, huquqiy tartibga solish hamda profilaktik choralarni kompleks ravishda qo‘llashni talab etmoqda.

Ayniqsa, sun’iy intellekt, katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash texnologiyalari, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari va raqamli kriminalistika vositalarining rivojlanishi kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalardan foydalanishda shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish, qonuniylik va inson huquqlarini ta’minlash masalalari ham alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtai nazardan, kiberjinoyatchilikka qarshi samarali kurashni ta’minlash uchun huquqiy, kriminologik, texnologik, kriminalistik va institutsional yondashuvlarni o‘zaro uyg‘unlashtirgan kompleks tizimni shakllantirish zarur. Mazkur tizim nafaqat sodir etilgan jinoyatlarni aniqlash va javobgarlik masalasini hal etishga, balki kiberxavflarni oldindan aniqlash, ularning oldini olish va xavfsiz raqamli muhitni shakllantirishga qaratilishi lozim.

Asosiy qism. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning zamonaviy ilmiy-nazariy asoslari raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, elektron munosabatlar ko‘lamining kengayishi hamda jinoiy faoliyatning transmilliy xususiyat kasb etishi ta’sirida shakllanmoqda. Kibermakonda sodir etiladigan qilmishlarning muayyan hudud bilan cheklanmasligi, elektron ma’lumotlarning qisqa vaqt ichida o‘zgartirilishi yoki yo‘q qilinishi mumkinligi, shuningdek, jinoyat sodir etish usullarining muntazam ravishda takomillashib borishi mazkur hodisaga nisbatan faqat an’anaviy jinoyat-huquqiy vositalardan foydalanish yetarli emasligini ko‘rsatmoqda. Shu bois xorijiy davlatlar tajribasida kiberjinoyatchilikka qarshi kurash huquqiy tartibga solish, texnik himoya, kriminologik profilaktika, raqamli kriminalistika hamda institutsional hamkorlikni o‘zaro uyg‘unlashtirgan kompleks tizim sifatida rivojlanmoqda.

Xorijiy amaliyotda asosiy e’tibor nafaqat sodir etilgan jinoyatlarni aniqlash va aybdor shaxslarni javobgarlikka tortishga, balki kiberxavflarni erta aniqlash, axborot infratuzilmasining barqarorligini ta’minlash, elektron dalillarni tezkor ravishda saqlab qolish hamda ehtimoliy zararlarning oldini olishga qaratilmoqda. Bunda davlat organlari bilan bir qatorda banklar, to‘lov tashkilotlari, internet-provayderlar, telekommunikatsiya kompaniyalari, raqamli platformalar va ta’lim muassasalarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, kiberxavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan choralar shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish va inson huquqlarini ta’minlash tamoyillari bilan uyg‘un holda amalga oshirilishi lozimligi e’tirof etiladi.

O‘zbekistonda ham davlat xizmatlari, bank operatsiyalari, to‘lov tizimlari va ijtimoiy munosabatlarning raqamlashtirilishi kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning huquqiy hamda tashkiliy asoslarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Milliy tajribada axborot tizimlarini texnik jihatdan himoya qilish, elektron dalillar bilan ishlash, fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish, shaxsga doir ma’lumotlarni muhofaza qilish hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish kabi yo‘nalishlar o‘zaro bog‘liq holda rivojlanmoqda. Bu esa xorijiy tajribani to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki uni milliy huquqiy tizim, institutsional imkoniyatlar va jamiyatning raqamli rivojlanish darajasiga moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur masalalar o‘zbek olimlarining ilmiy tadqiqotlarida ham turli jihatlardan tahlil qilingan. Jumladan, R.R. Shakurov va M.M. Vohidov raqamli munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy tizim mazmunini ochib berib, «Kiber huquq – axborotlashtirish, axborot resurslari va axborot tizimlaridan foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga hamda himoya qilishga qaratilgan huquq sohasidir», deb ta’kidlaydilar [1].

Mazkur fikr kiberjinoyatchilikka qarshi kurashni faqat jinoyat huquqi doirasidagi masala sifatida emas, balki axborot resurslaridan foydalanish, elektron munosabatlarni tartibga solish va ularning ishtirokchilari huquqlarini ta’minlash bilan bog‘liq kompleks huquqiy tizim sifatida baholash imkonini beradi. Bizningcha, kiberhuquqning mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanishi turli huquq tarmoqlariga mansub normalarni oddiy tarzda birlashtirish emas, balki raqamli muhitda yuzaga kelayotgan munosabatlarning umumiy qonuniyatlarini aniqlash va tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqishni anglatadi.

Raqamli munosabatlarni huquqiy tartibga solish ularni amalga oshirish va himoya qilishning samarali protsessual mexanizmlari bilan ta’minlanishi lozim. Shu nuqtai nazardan, B.O. Primov «bizning amaldagi milliy jinoyat protsessimiz fan va texnika taraqqiyotining hozirgi darajasiga to‘liq javob bermaydi», degan xulosaga keladi [2].

Olimning mazkur fikri elektron ma’lumotlarni olish, nusxalash, saqlash va tekshirishga oid protsessual qoidalarni zamonaviy texnologiyalarning o‘ziga xos xususiyatlariga moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Elektron dalil moddiy dalildan farqli ravishda oson o‘zgartirilishi, ko‘paytirilishi yoki masofadan turib yo‘q qilinishi mumkin. Shu sababli raqamli dalilning ishonchliligi nafaqat uning mazmuni, balki olingan manbasi, vaqti, usuli, yaxlitligi hamda unga kirish huquqiga ega bo‘lgan shaxslar to‘g‘risidagi ma’lumotlar bilan ham belgilanadi.

Kiberjinoyatlarni tergov qilish amaliyotida an’anaviy usullarning imkoniyatlari cheklanganligi yangi kriminalistik metodikalarga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. B.B. Murodov va N.A. Xushvaqtova bu borada «yangi jinoyat turi yangicha tergov metodikasi va tergov harakatlarini o‘tkazishning yangi taktikasini ishlab chiqishni taqozo etmoqda» [3], deb ta’kidlaydilar.

Mazkur yondashuv kiberjinoyatlarni tergov qilish jarayonida raqamli izlarni aniqlash, elektron qurilmalarni ko‘zdan kechirish, tarmoq ma’lumotlarini tahlil qilish hamda tegishli tashkilotlar bilan tezkor hamkorlikni ta’minlashga moslashtirilgan maxsus metodikalarni ishlab chiqish zarurligini anglatadi. Bunda tergovchi, mutaxassis va ekspertning vazifalari, ular tomonidan amalga oshiriladigan harakatlarning protsessual chegaralari, shuningdek, olingan natijalardan dalil sifatida foydalanish tartibi aniq belgilanishi lozim.

Raqamli muhitda jinoiy tajovuz obyektining mazmuni ham sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda. Axborot, shaxsga doir ma’lumotlar hamda foydalanuvchining raqamli faoliyatiga oid ma’lumotlar iqtisodiy qiymatga ega bo‘lgan muhim resursga aylanmoqda. X.R. Nurmanov ushbu masala yuzasidan «Shaxsiy ma’lumot allaqachon tovarga aylandi, chunki foydalanuvchilar odatda boshqa xizmatlar evaziga o‘zlarining shaxsiy ma’lumotlarini taqdim etishga rozi bo‘ladilar» [4], deb qayd etadi.

Mazkur fikr shaxsga doir ma’lumotlarni oddiy axborot sifatida emas, balki huquqiy himoyani talab qiladigan hamda muayyan iqtisodiy qiymatga ega bo‘lgan resurs sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Foydalanuvchilar haqidagi katta hajmdagi ma’lumotlarning to‘planishi xizmatlar sifatini oshirish imkonini berishi bilan birga, ularning sizib chiqishi, noqonuniy ravishda sotilishi, firibgarlik yoki kiberjosuslik maqsadlarida foydalanilishi xavfini ham kuchaytiradi. Shu sababli shaxsning ma’lumotlarni qayta ishlashga bergan roziligi shunchaki rasmiy harakat bo‘lib qolmasdan, ushbu ma’lumotlar qanday maqsadda, qancha muddat davomida va qanday himoya vositalari asosida qayta ishlanishini anglash imkoniyatini ta’minlashi kerak. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlarining joriy etilishi yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, yangi huquqiy masalalarni ham yuzaga keltirmoqda. M.M. Maxamatovning fikricha, «bunday tizimlarning shaffofligi, adolatliligi va hisobdorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda» [5]. Mazkur yondashuv sun’iy intellektga asoslangan tizimlarni kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda qo‘llashda faqat ularning texnik samaradorligi bilan cheklanib qolmaslik zarurligini ko‘rsatadi. Algoritmlar katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, shubhali operatsiyalarni aniqlash hamda xavf belgilaridagi o‘xshashliklarni baholash imkoniyatiga ega. Biroq avtomatlashtirilgan tizim tomonidan chiqarilgan xulosa inson huquqlarini cheklash, shaxsni jinoyat sodir etganlikda gumon qilish yoki protsessual qaror qabul qilish uchun yagona asos bo‘lib xizmat qilmasligi lozim. Bunday xulosalar mutaxassis tomonidan qayta tekshirilishi, algoritm ishlashining asosiy mezonlari tushunarli bo‘lishi va manfaatdor shaxsga qabul qilingan qaror ustidan shikoyat qilish imkoniyati berilishi zarur.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning turli yo‘nalishlarini yaxlit holda namoyon etadi. R.R. Shakurov va M.M. Vohidov raqamli munosabatlarni huquqiy tartibga solishning umumiy doirasini belgilagan bo‘lsalar, B.O. Primov mazkur munosabatlarni jinoyat-protsessual

vositalar bilan ta’minlash zaruratiga e’tibor qaratadi. B.B. Murodov va N.A. Xushvaqtova kiberjinoyatlarni tergov qilish metodikasini takomillashtirish masalasini ilgari sursa, X.R. Nurmanov jinoiy tajovuz obyekti sifatida shaxsga doir ma’lumotlarning ahamiyati ortib borayotganini asoslaydi. M.M. Maxamatov esa yangi texnologiyalarni joriy etishda shaffoflik, adolatlilik va hisobdorlik tamoyillariga rioya etish zarurligini ko‘rsatadi.

Bizningcha, mazkur yondashuvlarni birlashtiruvchi asosiy jihat shundaki, kiberjinoyatchilikka qarshi kurash faqat texnik yoki jinoyat-huquqiy masala bilan cheklanmaydi. Ushbu jarayon huquqiy tartibga solish, protsessual kafolatlar, kriminalistik metodika, shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish hamda texnologik vositalardan mas’uliyatli foydalanishni qamrab oluvchi kompleks tizimni talab etadi. Mazkur yo‘nalishlardan birining yetarli darajada rivojlanmaganligi boshqa choralarning samaradorligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, zamonaviy texnik vositalar mavjud bo‘lsa-da, raqamli dalillarni olishning protsessual tartibi aniq belgilanmagan taqdirda, ulardan odil sudlov jarayonida foydalanish imkoniyati cheklanadi. Aksincha, mukammal huquqiy normalar zamonaviy texnik va institutsional mexanizmlar bilan ta’minlanmasa, amaliyotda kutilgan samarani bermaydi.

Xorijiy va milliy tajriba, shuningdek, o‘zbek olimlarining ilmiy qarashlarini umumlashtirish kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi zamonaviy konsepsiyalarini ajratib ko‘rsatish imkonini beradi.

Birinchidan, huquqiy-normativ konsepsiya kibermakonda sodir etiladigan ijtimoiy xavfli qilmishlarning huquqiy belgilarini, javobgarlik asoslarini hamda raqamli munosabatlar ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini belgilashga qaratilgan. Mazkur konsepsiya doirasida qonunchilik faqat muayyan texnik vositalarni sanab o‘tish bilan cheklanib qolmasdan, balki qilmishning maqsadi, sodir etish usuli, yuzaga kelgan oqibatlari va tajovuz obyektini hisobga oluvchi moslashuvchan huquqiy normalarga asoslanishi lozim.

Ikkinchidan, kriminologik konsepsiya kiberjinoyatchilikni yuzaga keltiruvchi sabablar, uning sodir etilishiga imkon beruvchi shart-sharoitlar hamda jinoyatchi shaxsining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishga qaratiladi. Raqamli muhitdagi nisbiy anonimlik, masofadan turib harakat qilish imkoniyati, qisqa vaqt ichida ko‘plab shaxslarga ta’sir ko‘rsatish imkoniyati va tayyor zararli vositalardan foydalanish imkoniyati kiberjinoyiy xulq-atvorning shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar hisoblanadi. Shu sababli profilaktika choralari faqat sodir etilgan jinoyatlarga javob qaytarish bilan cheklanmasdan, balki ularni keltirib chiqaruvchi ijtimoiy, psixologik va texnologik omillarni bartaraf etishga yo‘naltirilishi kerak.

Uchinchidan, texnologik-proaktiv konsepsiya sodir etilgan kiberhodisalarga javob berishdan xavflarni oldindan aniqlash va ularning oldini olishga o‘tishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv doirasida sun’iy intellekt, avtomatlashtirilgan ma’lumotlar tahlili, shubhali tranzaksiyalarni aniqlash hamda noodatiy tarmoq harakatlarini kuzatish vositalaridan foydalaniladi. Biroq bunday tizimlar inson

nazorati, qonuniylik, shaffoflik va algoritmik hisobdorlik tamoyillari asosida ishlashi lozim.

To‘rtinchidan, raqamli-kriminalistik konsepsiya elektron dalillarni aniqlash, qayd etish, olish, nusxalash, saqlash va tadqiq qilishning ilmiy hamda protsessual asoslarini o‘zida mujassam etadi. Raqamli dalilning ishonchliligi faqat uning mazmuni bilan emas, balki kelib chiqish manbasi, olish usuli va yaxlitligining qay tartibda tasdiqlangani bilan ham belgilanadi.

Beshinchidan, viktimologik konsepsiya fuqarolar va tashkilotlarning kiberjinoyatlardan jabrlanish xavfini kamaytirishga qaratilgan. Raqamli savodxonlikni oshirish, ikki bosqichli autentifikatsiyani joriy etish, shubhali operatsiyalar to‘g‘risida tezkor ogohlantirish, xavfli havolalardan himoyalanish hamda foydalanuvchilarning ehtimoliy xatolarini hisobga oluvchi himoya mexanizmlarini yaratish ushbu konsepsiyaning asosiy yo‘nalishlarini tashkil etadi.

Oltinchidan, institutsional hamkorlik konsepsiyasi davlat organlari, banklar, to‘lov tashkilotlari, aloqa operatorlari, internet-provayderlar va raqamli platformalarning o‘zaro muvofiqlashgan faoliyatini nazarda tutadi. Kiberhodisalar to‘g‘risidagi muhim ma’lumotlar turli subyektlar tasarrufida bo‘lishi mumkinligi sababli, axborot almashishning tezkor, aniq va qonuniy mexanizmlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yettinchidan, transmilliy hamkorlik konsepsiyasi kiberjinoyatlarning davlat chegaralari bilan cheklanmasligi xususiyatidan kelib chiqadi. Jinoyatchi, server, axborot tizimi va jabrlanuvchi turli davlat hududlarida joylashishi mumkin. Shu bois yurisdiksiyani belgilash, elektron ma’lumotlarni tezkor saqlash, xalqaro huquqiy yordam so‘rovlarini amalga oshirish hamda dalillarni olish jarayonlarini soddalashtirish zarur.

Sakkizinchidan, inson huquqlariga asoslangan konsepsiya kiberjinoyatchilikka qarshi kurash choralarining qonuniyligi, zarurligi va mutanosibligini ta’minlashga qaratilgan. Shaxsiy ma’lumotlarni yig‘ish, elektron yozishmalarga kirish, qurilmalarni tekshirish yoki avtomatlashtirilgan nazorat vositalaridan foydalanish aniq huquqiy asoslarga ega bo‘lishi hamda mustaqil nazorat mexanizmlari bilan kafolatlanishi lozim.

To‘qqizinchidan, kiberxavfsizlik madaniyati va ta’lim konsepsiyasi aholining raqamli muhitda o‘zini himoya qilish ko‘nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Bunda aholining turli qatlamlari uchun mavjud xavflarga moslashtirilgan ta’lim va ogohlantirish dasturlari ishlab chiqilishi, huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari esa huquqiy bilimlar bilan bir qatorda axborot texnologiyalari va raqamli kriminalistika sohasida ham zarur tayyorgarlikka ega bo‘lishi lozim.

O‘ninchidan, integrativ konsepsiya yuqorida qayd etilgan barcha yondashuvlarni yagona tizimga birlashtiradi. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda huquqiy choralar texnologik imkoniyatlardan, kriminologik profilaktika raqamli tahlildan, raqamli kriminalistika esa protsessual kafolatlardan ajratilgan holda amalga oshirilsa, kutilgan samaraga erishish qiyinlashadi. Shu sababli milliy tizim

ilm-fan, qonunchilik, texnologiya, ta'lim va amaliy faoliyatning o'zaro uyg'unligi asosida rivojlantirilishi lozim.

Shunday qilib, kiberjinoyatchilikka qarshi kurash konsepsiyalarining rivojlanish tendensiyalari reaktiv choralarni qo'llashdan proaktiv profilaktikaga, tor idoraviy yondashuvdan institutsional hamkorlikka, faqat texnik himoya vositalaridan esa inson huquqlari va raqamli ma'lumotlar daxlsizligini ta'minlovchi kompleks tizimga o'tish jarayonida namoyon bo'lmoqda. Milliy amaliyotda xorijiy tajribaning ilg'or jihatlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega, biroq ularni mexanik tarzda qabul qilish emas, balki O'zbekistonning huquqiy tizimi, institutsional imkoniyatlari va raqamli taraqqiyot xususiyatlariga moslashtirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Kiberjinoyatchilikka qarshi samarali kurashni faqat jazo choralarini qo'llash, texnik vositalardan foydalanish yoki tashkiliy tadbirlarni amalga oshirish bilangina ta'minlab bo'lmaydi. Mazkur yo'nalish huquqiy aniqlik, kriminologik tahlil, zamonaviy texnologik imkoniyatlar, raqamli kriminalistika, viktimologik profilaktika hamda institutsional hamkorlikni o'zida mujassam etgan o'zaro bog'liq kompleks tizimga tayanishi lozim. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashning asosiy rivojlanish tendensiyasi jinoyat sodir etilgandan keyingi choralarni qo'llashdan xavflarni oldindan aniqlash, ularning oldini olish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararlarni imkon qadar erta cheklashga o'tish bilan tavsiflanadi.

Shu bilan birga, kurash choralarining tezkorligi va samaradorligi inson huquqlari, shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish hamda protsessual kafolatlar hisobiga ta'minlanmasligi lozim. Milliy tizimning barqaror rivojlanishi ilmiy tadqiqotlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, malakali mutaxassislarni tayyorlash, aholining raqamli savodxonligini oshirish hamda davlat va xususiy sektor o'rtasida samarali hamkorlik mexanizmlarini shakllantirishga bevosita bog'liqdir. Ana shunday yondashuv asosidagina kiberjinoyatchilikka qarshi kurash nafaqat mavjud tahdidlarga javob berish vositasi, balki xavfsiz va barqaror raqamli jamiyatni shakllantirishga qaratilgan kompleks siyosatga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shakurov R.R., Vohidov M.M. Kiber huquq – huquq sohasi sifatida. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuristlar malakasini oshirish markazi, 2022. – B. 3.

2. Primov B.O. Dastlabki tergovda qo‘llanilayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi va umumiy tavsifi // Yurisprudensiya. 2021. №6. – B. 186.

3. Murodov B.B., Xushvaqtova N.A. Axborot texnologiyalari sohasida sodir etiladigan jinoyatlarni tergov qilishda jamoatchilik bilan hamkorlik // Yuridik fanlar axborotnomasi. 2022. №3. – B. 65–75; iqtibos olingan bet: 67.

4. Nurmanov X.R. Kiberjosuslik tushunchasi va uning obyektiga oid ayrim mulohazalar // Kriminologiya va jinoiy odil sudlov. 2025. №4. – B. 18–27; iqtibos olingan bet: 25.

5. Maxamatov M.M. Shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishning zamonaviy tendensiyalari va O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish istiqbollari // Yuridik fanlar axborotnomasi. 2026. №1. – B. 118.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694